

Romuald Henryk Kośła OFM, *Jan Duns Szkot. Jego dzieło i myśl od początku XX wieku do dzisiaj*, Wydawnictwo UNUM, Kraków 2011, 328 s.

W omawianej pozycji książkowej o. Romuald H. Kośła OFM podjął się opracowania w sposób nowatorski integralnego opisu najważniejszych form recepcji myśli Jana Duns Szkota w XX wieku. Dotychczasowe studia ujmowały albo istotne aspekty zajmowania się dziełem J. D. Szkota, szczegółowo zestawiały istniejącą bibliografię pozycji poświęconych Doktorowi Subtelnemu, albo omawiały twórczość kontynuatorów Szkotowej myśli. Autor zebrał natomiast i usystematyzował metodologicznie zarówno pokaźną liczbę badaczy zajmujących się intelektualną spuścizną J. D. Szkota, wykaz inicjatyw wydawniczych, jak i zestawienie tematyczne opracowań przygotowanych w związku z organizowanymi międzynarodowymi kongresami szkotystycznymi. Co ciekawe, w wydanych już po opublikowaniu recenzowanej pozycji materiałach międzynarodowego sympozjum jubileuszowego z okazji 700-lecia śmierci bł. Jana Duns Szkota, noszących tytuł: *Błogosławiony Jan Duns Szkot (1308–2008)*, red. R. I. Zieliński OFMConv, R. Majeran, Wydawnictwo KUL, Lublin 2011, 858, zostały zamieszczone tylko szczegółowe studia nad wybranymi tematami myśli filozoficznej bądź teologicznej J. D. Szkota, lecz żaden z autorów wspomnianych materiałów posympozyjnych nie pokusił się o próbę syntezy recepcji myśli Doktora Subtelnego w XX wieku. Dowodzi to trafności badań podjętych przez o. R. H. Kośłę w omawianej rozprawie.

Autor dobrze wprowadza w problematykę badawczą dysertacji. We *Wstępie* określa stan badań nad recepcją myśli szkotystycznej w XX wieku, zarysowuje strukturę i metodę pracy oraz określa materiał badawczy, jaki stanowią źródła w istniejących obecnie edycjach, antologie tekstów Szkota, relacje Komisji Szkotystycznej z Quaracchi, akta międzynarodowych kongresów szkotystycznych oraz najbardziej znane opracowania bibliograficzne. Praca składa się z pięciu rozdziałów, z których cztery są poświęcone analizie specyficznych środowisk XX wieku, piąty

natomiast stanowi próbę syntetycznego zebrania w jedno aspektów myśli Szkota, które szczególnie oddziałują na współczesną filozofię i teologię. Książka zawiera ponadto formalne *Zakończenie*, *Bibliografię*, posiada *Indeks osób* oraz *Summary*.

Niestety, we *Wstępie* autor nie podał kryterium, według jakiego wybrał i konsekwentnie omawiał formy recepcji myśli Szkota w XX wieku. A szkoda, bo uwidoczniliby to wyraźniej plan pracy, jak i pozwoliło na pełniejsze wyrobienie sobie zdania co do odbioru myśli J. D. Szkota w wymienianych przez autora grupach. W opracowywanym temacie zabrakło też, moim zdaniem, głębszego uzasadnienia wyboru poszczególnych grup osób zajmujących się myślą Doktora Subtelnego w XX wieku. R. H. Kośła uzasadnia sensowność opracowywanej w pracy tematyki następująco: „niniejsze opracowanie z racji tematycznego założenia i samej konstrukcji ma za zadanie wypełnienie luki w wiedzy na temat skotyzmu w XX wieku [...]. Zebrane dane obejmują bowiem przede wszystkim pokaźną listę osób zajmujących się Doktorem Subtelnym i promujących jego intelektualną spuściznę, a także wykaz inicjatyw wydawniczych” (R. H. Kośła OFM, *Jan Duns Szkot...*, s. 9). Autor omawia zatem wypowiedzi Stolicy Apostolskiej, inicjatywy wydawnicze, kongresy scholastyczno-skotystyczne, skotystów i ich dzieła oraz możliwość aplikacji myśli Szkota we współczesnej filozofii i teologii. Pojawia się zatem pytanie, czy zamiast nieprecyzyjnie mówić w tytule o Janie Dunsie Szkocie i jego dziele i myśli od początku XX wieku do dzisiaj, nie należałoby postawić tezy o próbie syntezy recepcji myśli J. D. Szkota w XX wieku?

Pierwszy rozdział, pod tytułem *Stolica Apostolska a Szkot*, stanowi analizę wypowiedzi Stolicy Apostolskiej i jej odpowiednich instancji dotyczących osoby i myśli Jana Duns Szkota. Autor stawia sobie w tym rozdziale, jako cele badawcze, odpowiedź na pytania: jak i w jakich okolicznościach Stolica Apostolska zajmowała od początku XX wieku głos w sprawie Doktora

Subtelnego? Jakie aspekty jego twórczości bądź jakie cechy jego osobowości zostały wyartykułowane w wypowiedziach i czy jest w nich mowa o aktualności jego intelektualnych propozycji. Czytelnik uzyskuje w ten sposób ogólny pogląd na odbiór myśli i osoby Szkota w oficjalnych wypowiedziach Stolicy Apostolskiej. A jest to o tyle ważne, że stanowisko samych papieży bądź ich urzędowych przedstawicieli zawsze znacząco wpływało na ocenę poglądów osoby będącej członkiem Kościoła katolickiego.

Autor zauważył, że odniesienie Stolicy Apostolskiej do sprawy Jana Dunsza Szkota, pośrednie lub bezpośrednie, było wynikiem zainteresowania się Kościoła dziedzictwem Szkota, oraz efektem starań różnych środowisk, szczególnie zakonów franciszkańskich. W pierwszej połowie XX wieku Stolica Apostolska przychylnie odnosiła się do inicjatyw mediewistów franciszkańskich. Autor rozprawy także dostrzegł, że właśnie wspomniani mediewiści poprzez edycje tekstów i studiów szkotystycznych dali impuls do nowych badań nad myślą Szkota w kontekście całej szkoły franciszkańskiej. Sekretariat Stanu był informowany na bieżąco o ważniejszych publikacjach, każdorazowo w imieniu urzędujących papieży gratulował danemu zakonowi franciszkańskiemu wszystkich projektów. Autor podkreślił również stanowisko papieży wobec Dunsza Szkota w drugiej połowie XX wieku. Najistotniejszy był w tym względzie list apostołski *Alma parens* Pawła VI oraz cały szereg dokumentów beatyfikacyjnych za pontyfikatu Jana Pawła II, który zatwierdził historyczność kultu i zamknął tym samym długi przebieg procesu (w 1698 roku Kongregacja Obrzędów przyznała Dunsowi Szkotowi tytuł „czcigodnego”; proces kanonizacyjny Dunsza Szkota w latach 1706–1707 toczył się w Kolonii; w 1709–1711 i 1905–1906 w Noli; w 1904–1905 w Genui; a w 1918 roku w Rzymie. Kongregacja ds. Beatyfikacji i Kanonizacji, dekretem zatwierdzonym przez Pawła VI w 1972 roku, stwierdziła, że pisma Dunsza Szkota nie zawierają błędów przeciw wierze i moralności i zezwoliła na prowadzenie procesu na drodze badań historycznych. Podczas pierwszej pielgrzymki apostołskiej do RFN, 15 listopada 1981

roku Jan Paweł II nawiedził grób Dunsza Szkota, a jego samego nazwał „duchową twierdzą wiary”. Po dokładnych badaniach życia i dzieł kultu sługi Bożego przeprowadzonych przez teologów Kongregacja Spraw Kanonizacyjnych 6 lipca 1991 roku wydała dekret stwierdzający heroicność jego cnót i dawność kultu.

W drugim rozdziale noszącym tytuł *Inicjatywy wydawnicze* autor zajął się analizą środowiska franciszkańskiego, starał się prześledzić inicjatywy badawcze i wydawnicze tej grupy poświęcone Doktorowi Subtelnemu, określił zakres badań, stosowane w nich metody oraz powoływanie instytucji dla przygotowania nowych edycji dzieł J. D. Szkota. Autor omówił istotny wkład studium Pelzera dla ożywienia kwestii nowego wydania dzieł Szkota, prace K. Baliča, działania sekcji szkotystycznej w Quaracchi, Italia (tu szczególnie działalność Efrema Longprégo), wreszcie powstanie *Commissione Scotistica* w Rzymie i jej działania wydawnicze przy wydawaniu edycji krytycznej dzieł Jana Dunsza Szkota od 1938 roku po dzień dzisiejszy; wydanie serii *Opera philosophica Scoti*, opublikowanej staraniem Instytutu Franciszkańskiego działającego na Uniwersytecie św. Bonawentury w Nowym Jorku; wydanie *Editio Minor* (19 tomów *Quaderni Scotistici*), przez wydawnictwo Alberobello, z inicjatywy Giovanniego Laurioli OFM (prowincja zakonna Bari). R. H. Kośla omówił też ważniejsze tłumaczenia dzieł J. D. Szkota na języki nowożytny (angielski, chorwacki, francuski, hiszpański, niemiecki, polski, portugalski i włoski). Osobno zostały wymienione projekty wydawnicze doktryny Szkota wypracowane w następujących seriach: *Societas Internationalis Scotistica* (SIS), *Studia Scholastico-Scotistica*, *Quaderni di Studi Scotistici* i *Scripta Scolastica Antiqua* oraz *Veröffentlichungen der Johannes-Duns-Scotus-Akademie*. Jak słusznie podkreśla autor, wydanie krytyczne dzieł Jana Dunsza Szkota oraz ich częściowe przekłady na języki nowożytny umożliwiły szeroki zakres badań oraz pogłębione studium jego doktryny. Tak zaprezentowane zagadnienie współczesnych inicjatyw wydawniczych dotyczących dzieł i opracowań myśli Jana

Dunsa Szkota może okazać się bardzo pomocne dla polskich badaczy myśli Doktora Subtelnego.

Trzeci rozdział, zatytułowany *Kongresy scholastyczno-szkotystyczne*, w zamierzeniu autora stanowi kontynuację rozdziału drugiego. O. dr R. H. Kośla zajmuje się w nim katalogowaniem i analizą specyficznego obszaru XX-wiecznego skotyizmu, jakim były międzynarodowe kongresy szkotystyczne. Autor zajął się zatem rozpatrywaniem okoliczności zwołania każdego kongresu, jego przebiegu (głównie w aspekcie uczestników i poruszanych przez nich zagadnień) i znaczenia. Kongres Rzymski z 1950 roku był zwołany pod hasłem: *Scholastica ratione historio-critica instauranda*, a jego obradom przewodniczył kard. Guiseppe Pizzardo, ówczesny prefekt Kongregacji ds. Seminariów i Uniwersytetów. Podstawowym motywem jego zwołania była publikacja dwóch pierwszych tomów dzieł Szkota w edycji krytycznej z Quaracchi. II Międzynarodowy Kongres Szkotystyczny odbył się w dniach 11–17 września 1966 roku w dwóch sesjach: w Oxfordzie i w Edynburgu. Dzięki rozmachowi obrad tego kongresu Szkot zaczął wychodzić z zapomnienia i uwalniać się z ciążących na nim stereotypów. III kongres szkotystyczny miał miejsce w Wiedniu od 28 września do 2 października 1970 roku. Zamierzeniem zwołujących kongres było udzielenie sobie odpowiedzi na pytanie, czy w dziełach Szkota można znaleźć elementy, które byłyby pomocne w rozwiązaniu dylematów nurtujących współczesnego człowieka. IV kongres szkotystyczny (Padwa, 24–29 września 1976) podjął kwestię szkotystycznego ujęcia tematu: Królestwo człowieka i Królestwo Boga. W trakcie V kongresu szkotystycznego (Salamanka, 21–26 września 1981) rozważano temat: Człowiek i świat. VI kongres szkotystyczny (Kraków, 22–26 września 1986) obrął za przewodnią problematykę zagadnienie: Jan Duns Szkot w historii. Niestety, akta krakowskiego kongresu do tej pory nie doczekały się publikacji... Ostatni, jak do tej pory, VII kongres szkotystyczny odbył się w Rzymie (9–11 marca 1993), a jego myśl przewodnia brzmiała: „Via Scoti”. Jak zaznacza autor opracowania, większość kongresów szkotystycznych została zwołana pod patronatem Międzynarodowego Stowarzyszenia

Szkotystycznego (SIS). Obrady i akta kongresowe promują doktrynę Szkota i szkotyizmu. Łącznie ukazało się 11 tomów akt kongresowych, które do dziś są dla badaczy scholastyki i mediewistyki ważnym zbiorem opracowań. Komentarz autora jest wnikliwy, nacechowany dobrą znajomością tematyki szkotystycznej, a wyprowadzone wnioski zasługują na uznanie.

W czwartym rozdziale pracy, *Szkotyści i ich dzieła*, R. H. Kośla dokonał syntezy intelektualnego dorobku najważniejszych jego zdaniem szkotystów, którzy większość swojego życia naukowego poświęcili sprawie J. D. Szkota przez upowszechnianie jego pism, propagowanie doktrynalnych rozwiązań. Najbardziej znanymi, wg wyboru autora, szkotystami w XX wieku, których postaci i dzieło autor kolejno opisuje, są następujące osoby: Karol Balić OFM (1899–1977), Camille Bérubé OFM Cap (1909–2007), Efreim Bettoni OFM (1909–1979), Werner Dettloff (1919–), Ludger Honnefelder (1936–), Luigi Iammarrone OFM Conv (1923–2009), Déodat Marie de Basly OFM (1862–1937), Parthenius Minges OFM (1861–1926), Pietro Scapin OFM Conv (1930–1984), Orlando Todisco OFM Conv (1938–), Léon Veuthey OFM Conv (1896–1974), Allan B. Wolter OFM (1913–2006) i Iwo Edward Zieliński OFM Conv (1939–2010). Wymienieni szkotyści rozwijali niewątpliwie myśl samego J. D. Szkota, popularyzowali jego twórczość, przybliżali jego myśl w swoich środowiskach naukowych. Autor celnie odnotował, że znaczna część tych prób była uzależniona od specyficznych okoliczności kościelnych swego czasu, jak np. kryzys modernistyczny z przełomu XIX i XX wieku czy starania o beatyfikację J. D. Szkota. Niejasna pozostaje natomiast kwestia kryteriów, według których dany uczyony został zaliczony przez R. H. Koślę do grona najwybitniejszych szkotystów XX wieku.

Piąty rozdział pracy, *Skotus „modernus”: mentalność współczesna?*, stanowi w zamierzeniu autora uwierzytelnienie prowadzonych wcześniej analiz i syntez poświęconych recepcji myśli J. D. Szkota w XX wieku. R. H. Kośla starał się w nim syntetycznie zebrać te aspekty myśli błogosławionego Jana Dunsa Szkota, które pozwalają określić go mianem twórcy bliskiego

dzisiejszej mentalności, głównie w sposobie uprawiania nauki jako takiej, ale także w takim przybliżaniu doktryny filozoficznej i teologicznej, które komponuje się z dzisiejszym stylem pracy naukowej w tych dwóch kierunkach wiedzy. Autor w ostatnim rozdziale pracy, jak sam mówi, chce stworzyć „formę swoistego *vademecum*, które pokaże kierunek, zainspiruje do szukania i do dania własnej odpowiedzi [...]”. Tak, aby Jan Duns stał się jego własnym odkryciem, twórczą inspiracją dla osobistych badań” (R. H. Kośla, *Jan Duns Szkot...*, s. 245–246). W tej części studium obejmuje filozofię i teologię; w zakresie których to dziedzin R. H. Kośla chce wyartykułować te kwestie, które pozostają oryginalne dla współczesnego człowieka. W aspekcie filozoficznej debaty autor uwypukla znaczenie Szkota jako mistrza pozytywnej krytyki, który merytorycznie respektuje dorobek opozycyjnych stanowisk i szuka w nich dodatnich elementów (R. H. Kośla, *Jan Duns Szkot...*, s. 251–256); podkreśla służebny charakter refleksji filozoficznej Szkota, jasno określając granice pomiędzy greckim myśleniem a chrześcijańskim orędziem wiary i usiłuje zrozumieć naukę zawartą w Biblii i racjonalnie bronić jej odmienności w stosunku do koncepcji, jakie prezentowała filozofia grecka. Na gruncie teologii Duns zdaje sobie sprawę z ograniczeń teologii jako nauki, dlatego usiłuje stworzyć teologię racjonalną i tym celu rozpoczyna od tego, co przygodne, a następnie usiłuje wykazać możliwość przyczyny pierwszej. Jego system teologiczny, określane jako racjonalny, miał spełniać wymagania stawiane nauce przez Arystotelesa. Jak słusznie zauważa autor, woluntaryzm Szkota należy zatem badać z punktu widzenia konfrontacji chrześcijańskiego Objawienia ze światem greckiego myślenia. W takim ujęciu wolność woli stoi w chrześcijaństwie u podstaw relacji pomiędzy Bogiem a człowiekiem i sprzeciwia się stanowco pogańskiemu i greckiemu fatalizmowi, wynikającemu z „ludzkiego” poznania. W szczegółowych kwestiach teologicznych Szkot, mówiąc o Królestwie Bożym (*Regnum Dei*), ujmuje je w opozycji do poglądów greckich, tzn. nie jako silny związek bogów ze wszechświatem (helleńscy bogowie żyją wewnątrz kosmosu, obok

człowieka), ale jako wyłączne panowanie nad wszystkim Boga Objawienia chrześcijańskiego, który jest Panem samego siebie, kocha siebie i innych, stwarza, ponieważ kocha i chce, chociaż jest zupełnie niezależny od bytów, które stworzył. Wolność Boga jest zatem przeciwstawiona u Duns'a determinizmowi bóstw pogańskich. Stąd *Regnum Dei* zdaniem Szkota jest nieskończone, absolutnie wolne od jakiegokolwiek determinacji, racjonalne, uporządkowane, a dzięki doskonałej miłości otwarte i możliwe do osiągnięcia przez wolne dążenie stworzeń. *Regnum hominis* nie jest natomiast samowystarczalne, jest przeciwne Objawieniu, naturalistyczne, abstrahujące od przeznaczenia nadprzyrodzonego, choć zawsze jest ono podporządkowane Królestwu Bożemu. Stąd najgłębsze pragnienie szczęścia, rozumianego jako wieczne zjednoczenie z Bogiem i w Bogu, człowiek realizuje w zależności od woli Bożej, ale także od własnej dyspozycji. Ostatecznie wieczne zbawienie jest jednak nie zasługą człowieka, ale wolnym darem Boga. Teologiczna *Via Scoti* posiada przeto bardzo praktyczny wymiar, ponieważ polega na relacjach międzyosobowych, które stają się autentycznymi relacjami, ze swej natury inspirowanymi przez miłość i skierowanymi na miłość, a Chrystus, jedyny pośrednik i pełni Objawienia Bożego, jest fundamentem i wzorem ludzkiego chcenia, poznania i miłowania.

Poszczególne zagadnienia omówionych powyżej rozdziałów pracy są konsekwentną realizacją postawionych we *Wstępie* celów. Posiadają wewnętrzną dynamikę. Autor oparł swe badania na tekstach edycji krytycznych, w przypisach odnosił się również do aktualnej literatury badawczej. Ważnym elementem rozprawy, zasługującym na uznanie, jest licząca 17 stron *Bibliografia* (R.H. Kośla, *Jan Duns Szkot...*, s. 299–315). W jej zapisie autor pokazał swą dokładność w prezentowaniu źródeł podstawowych, jakimi są dla niego dzieła Jana Duns'a Szkota w edycjach krytycznych oraz w antologiach tekstów Szkota, relacjach Sekcji i Komisji Szkotystycznej, opublikowanych aktach kongresów szkotystycznych, zbiorach bibliograficznych oraz w źródłach pomocniczych i studiach o Janie Dunsie Szkocie i jego doktrynie. Pewnym błędem autora jest jednak to, że

o ile stara się dokładnie cytować samego Szkota z edycji krytycznych, o tyle innych autorów, np. ojców i pisarzy Kościoła, cytuje z niekrytycznej edycji J. P. Migna... (Augustyn: PL 42; Boecjusz: PL 64; Jan Damasceński: PG 94).

Rozprawa o. dr. Romualda Henryka Kośli OFM należy do poważnych osiągnięć badawczych nad tekstami mediewistycznymi. Prezentowana publikacja jest pracą oryginalną i twórczą. Jako synteza recepcji myśli J. D. Szkota w XX wieku stanowi cenny przyczynek do historii teologii, a jej autor okazał się dobrym znawcą teologii dogmatycznej, szczególnie w aspekcie średnio-wiecznej teologii franciszkańskiej. Książka jest napisana językiem komunikatywnym, narracja

nie jest przerywana niepotrzebnymi dygresjami, co ułatwia przyswajanie podawanych treści. Jest to zatem dzieło dojrzałe, ukazujące możliwości badawcze jej autora. Wspomniane, nieliczne, zastrzeżenia nie podważają zasadniczych wartości naukowych omawianej pracy. R. H. Kośla wykazał się opanowaniem warsztatu badawczego zarówno na płaszczyźnie formalnej, jak i merytorycznej. Dokonana przez niego synteza recepcji myśli Jana Dunsza Szkota we współczesnej debacie filozoficzno-teologicznej została przeprowadzona z pożytkiem dla badaczy z dziedziny historii teologii chrześcijańskiej.

Dariusz Kasprzak OFMCap